

Xodluların El Becerileri ve Bazı Yenilikler

İnsanın gelişimi uzun bir süreçtir. Her bilgi ve becerinin insan beyninde toplanarak devamlılığı anlamında sonraki kuşaklara aktarılması ve her tecrübe, öğrenmeyle yeni bir bilgi ve becerinin eklenmesi ilerlemenin asıl kaynağıdır.

Bilgi aynı zamanda, evrimleşme ve gelişmenin de ilerletici etkenlerinden en önemlisidir. Sürekliliği oranında gelişme olur. Bu süreklilik kuşaktan kuşağa devam eder ve yenilenerek çoğalır.

Bu anlamda Xodluların el becerileri ve çeşitli ustaların çıkmasına ilişkin fazlaca bir açıklama veya fikir yürütme de olmamıştır. Oysa bir toplum veya toplumun bir kesiminin, bir konuya ilişkin başka bir gruba göre daha fazla yatkınlığı varsa, bunun nedeni geçmişindeki birikimlerinde aranmalıdır.

Xodluların içinden iyi ustaların ve zanaatkarların çıkması konusunda özellikle eğitilmiş ve/ya araştıran Xodluların birbirine benzer ve derli toplu düşünceleri bulunmaktadır.

Buna göre Xodluların birçoğundaki ustalık ve el becerilerinin gelişmesi genel itibarıyla 1878 sonrası Rusların bölgeyi işgaliyle ilgilidir. Birçok bakımdan olduğu gibi Xod'daki madenin işletilmesi sırasında da insanlar o döneme ve bölgeye göre ileri olan teknolojiyi görmüş ve öğrenmişlerdir. Muhtemelen de orada çalıştırılmak üzere yeteneklerine göre eğitilmişlerdir.

Buna ek olarak, muhacirlik¹ sırasında göçenlerin, gittikleri yerlerde sığındıkları insanların ağırlıklı Ermeni veya bazen de Rumlar olduğu ve oralarda da çok şey öğrendikleri anlatılır. Bütün bu bilgileri kendi çabaları ve imkanlarıyla Xod'da uygulayanlar ise öne çıkmış ve bu gelenek kuşaktan kuşağa devam etmiştir.

Burada sözü edilen ve kendilerinden ustalık öğrenilen insanların Ermeni veya Rum olmaları üzerine durmak gerekir. Osmanlı döneminden beri, ticarete olduğu gibi değişik zanaat dallarında Ermeni ve Rum ustaların gelişmişlikleri bilinir. Yüzlerce yıllık süreçte *Mimar Sinan*'dan (1849-1588) Cumhuriyet sonrası Anadolu'daki birçok ustaya kadar çoğunun Ermeni veya Rum olması bir tesadüf değildir. Osmanlı gibi, ekonomisini savaş üzerine kurmuş bir toplumun öteki 'sıradan' işlerle uğraşması beklenemezdi. Bu konuyu biraz daha genişçe açıklamakta fayda

---

¹ Bu araştırmada sözü edilen muhacirlik ve seferberlik kavramları iç içe geçmiş ve yeni bir kavrama dönüşmüş gibidir. Seferberlik, toplumun bir kısmını ya da tümünü kapsayan bir olağanüstü hal olsa bile temelde askeri bir nedeni bulunmaktadır. Muhacirlik de belli anlamda zorunlu göç anlamına geldiğinden yöredeki göçler dolaylı olarak askeri bir gelişmenin (burada yenilgi) sonucudur. Onun için ağırlıklı muhacirlik kavramı kullanıldı.

var. Ortaçağın egemenleri olan feodal beylerin ekonomik ve idari sistemi vergi ve işgücünden doğrudan yararlanma üstüne kuruluydu. Onun için el zanaatları, ticaret gibi işler genel olarak toplumun daha 'alt' gruplarına aitti. Feodal sistemde bu tür işleri yapan ve giderek ekonomik ilişkilerin değişmeye başlaması da burjuvazinin güçlenerek yönetimi ele geçirmesiyle sonuçlanmıştı. Feodalizmden kapitalizme geçiş özetle böyle bir işleyişin sonucuydu.

İşte aynı işleyiş ve toplumsal iş bölümü içinde şekillenen görev dağılımı Osmanlının yaklaşık son 100 senesinde iyice belirlemeye başlayan böyle bir kesimi ortaya çıkarmıştı. Yani o dönemin gayrimüslimleri, gayrimüslim olduğu için zengin değil, yukarıdaki işleyişin sonucu zenginleşmişlerdi. Bu da birçok anlamda gelişmişlik ve becerinin belli bir kesimde toplanması anlamına gelmekteydi.

1930'lardaki mübadele sırasında tüm Rumlar gönderildiği için Safranbolu'da uzun süre doğru dürüst ekmek yapan fırın bulunmadığı anlatılır yörede. Bu tür örnekler çoğaltılabilir.

Şimdi yeniden söz konusu açıklamalara döneyim.

Bir bakıma ikisi de mantıklı ve doğrudur. Ancak sanırım, bu, işin sadece bir bölümüdür. Çünkü Rusların işgal ettiği bölge sadece Xod ve çevresi değildir. Göle, Ardahan yöresi de aynı biçimde ve zamanda işgal edilmiştir. Buna rağmen neredeyse 1960'lı yılların sonuna kadar yine de bizim köyden ustalar o bölgelere giderek değirmen, cami gibi birçok şey inşa ederlerdi. Hatta Göle'nin birçok köyündeki değirmen de orada yaşayan Malakanlar² tarafından işletilir, bir bölümü de yine Malakanlar tarafından inşa edilirdi. Burada vurgulamak istediğim, sadece Ruslar tarafından uygulanan teknolojilerin ille de her yerde aynı biçimde ve düzeyde öğrenilmiş olması düşüncesindeki eksikliklerdir.

Xod'da bu tür şeyler öğrenilip başka yerlere taşınırken başka bir yerden usta gelip Xod'da bir şey inşa etmemiştir. Bu da, Xod'daki bu beceri ve geleneğin aslında daha eskilere dayanıyor olmasına işaret etmektedir.

Kuşkusuz 1878 sonrasında Rus teknolojisinin yörede aktardığı birçok bilgi birikimi olmuştur. Sorun bunları reddetmek değil, Xod'a yansıyış şeklini değerlendirmektir. Çünkü bardaktan (ıştikan), kovaya (vedra), semaverden o dönemin kaloriferi olan (peç) ısınma düzenine kadar birçok şey Ruslarla birlikte yöreye gelmiştir.

Bugün Artvinlilerin ayrılmaz bir parçası gibi görünen akordeon bile tarihsel ve kültürel olarak yöre insanının geçmişinde yoktu. Şimdiyse yörede söylenen türkülerin yarısından çoğu, nota sistemi nedeniyle akordeonda çalınamaz olmasına rağmen bu çalgının dönemin işgal kuvvetleri tarafından yöre insanına benimsetildiği unutulmuş görünmektedir.

---

² Kars çevresinde yaşayan ve artık neredeyse soyu tükenmiş Rus kökenli halk.

Ayrıca işin bir başka yanı daha bulunmaktadır. Yusufeli'nin önemli bir bölümü Rus işgali dışında kaldı. Bu durumda ustalığıyla tanınan Yusufeli insanının başka bir geçmişi olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Özetle, bu topraklarda asırlarca yaşayan insanların varlığıyla izah edilebilir.

Kudret Mura

Bölgedeki en eski kiremit ve tuğla yapma geleneği Yusufeli'nin Zor (şimdiki adı Esenyaka) köyüne dayanır. Bu gelenek Rus işgali öncesinde de vardı. Önemi inkar edilmese de her şeyin Ruslarla açıklanması yeterli görünmemektedir.

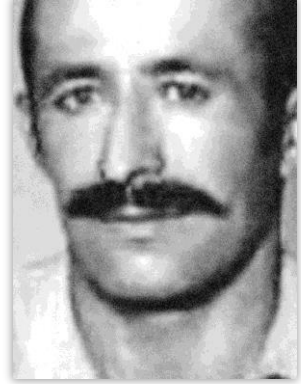
Birçok Xodlunun muhacirlik sırasında gittiği yerlerde yardım gördüğü, yanında kaldığı aileler genellikle Ermenidir. Bunu son 40 yılda birçok yaşlı insandan doğrudan duydum.

Bu anlamda en yakınimdaki kişi ise Kudret Mura (1907-2003) olmuştur.

Kudret Yenge uzun bir süre *Muratoğlu* sülalesindeki en yaşlı kişiydi ve hafızası her zaman iyiydi. Kayseri'ye gittiklerinde komşuları olan ve kendilerine her konuda yardımcı olan bir Ermeni aileden söz ederdi.

Dursun Kaçar'dan (1937-2018) öğrendiğim kadarıyla *Teyfik Emi* (1894-1974) ise muhacirlik sırasında ebeveynleri ve başka akrabalarıyla birlikte Konya çevresinde bir yerde kalmış. O da varlıklı bir kişinin yanında hizmetkar durduğunu ve ustalığına ilişkin temel bilgileri orada öğrendiğini anlatırmış.

Bu bölümün genel içeriğiyle doğrudan ilgisi olmasa bile burada konuyu biraz genişletmek gerekecek. Bunun iki nedeni bulunmaktadır. Bu anlatımlardan hareketle Batı ve Doğu'daki gayrimüslimlerin tam aynı uygulamaya maruz kalmadıkları düşünülebilir.

Dursun Kaçar

Gerçi 1915'te ilk olarak İstanbul ve çevresindeki Ermeni ileri gelenleri ve entelektüel çevresi tutuklanmıştı ama Batıdaki gayrimüslimlerin durumları iç bölgelerdekilere ve Doğu Anadolu'da yaşayanlara göre, ilk dönemlerde daha ehven geçmiş olabilir.

Öteki yan ise, sadece Ruslar değil, Rusya üzerinden (ve Ruslarla birlikte) gelen Ermenilerin kuzeydoğu Anadolu bölgesindeki Müslümanlara ilişkin katliamlarından (veya olası katliamlarından) kaçan yöre insanının (örneğin Xodlular) gittikleri yerlerde yine Ermenilerden destek

görmüş olmaları resmi anlatımlar itibariyle fazlasıyla çelişkili durmaktadır. Ayrıca Ermeni korkusundan kaçan insanların başka yerlerdeki Ermenilere herhangi bir çekince olmadan yaklaşmaları da fazlaca ihtimal dahilinde görünmemektedir.

Bu ara bölümden sonra yeniden el becerilerine ve Xodluların ustalarına döneyim.

Daha önce de değindiğim gibi Xod'un geçmişindeki birçok şeyin kuşaklar arasında aktarım sayesinde öğrenme ve beceride süreklilik sağlanabilmiştir.

Yani bir yanıla genel beceri durumu uzak geçmişe, bir yanıla insanların genlerine bağlansa bile tabii ki, her zanaat öğreneni veya bu konuda yeteneği bulunan birini bütünüyle geçmişine bağlayıp güncelliği göz ardı etmek bilimsel bir yaklaşım olmaz. Zaten öyle olsaydı *Teyfik Kaçar* ve amcasının oğlu *Hasan Kaçar (1893-1982)* gibi öteki kardeşleri veya kuzenleri de aynı becerilere sahip olurlardı.

Bazı eşya ve aletlerin Xod'a ilk kez kimin tarafından getirildiği konusunda çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Harman makinesi ve süt makinesi bu karışıklıkta epey öne çıkmaktadır. Bu konuya girmeden önce bu aletlerin Xod'a geliş/getiriliş zamanını, her durumda Türkiye'nin büyük bir kısmından önce kullanılmaya başladığını özellikle vurgulamak gerekir.

Anadolu'nun birçok bölgesindeki geniş topraklarında çok daha fazla ekin ekilip ürün alınmasına karşın modern makineler devreye girinceye kadar ekini samandan ayırmak için rüzgar ve insan gücünden yararlanmak temeldi. Bu uygulama yaklaşık 1960'lı yılların sonuna kadar devam etti. Yoksul çiftçiler ise 1970'lerin ortalarına kadar bu işlemi sürdürdü. Harman sonrası ekini ayıklamak için uygun esinti beklemek gerekmekteydi.

Samanın ekinden ayrılarak savrulması da uzun ve yorucu bir iş sonucu gerçekleşebilmekteydi. Böyle günlerde esintinin yetersizliği kadar çok sert olması da işi engellemekteydi.

Harman Makinesi (© NM)

Eldeki veriler itibariyle harman makinesinin Xod'da ilk kullanılmaya başlanması 1930'lu yılların başında olmalı.

Osman İlker'in (1933-2020) aktardığı bilgilere göre Xod'a ilk harman makinesini *Yusuf Koç (1904-1977)* getirmiş. Cumhuriyetin ilk yıllarında askerliğini

yaptığı Van'da, aralarında harman makinesi de olmak üzere bazı aletleri görmüş ve sonraki yıllarda Xod'da bunların aynılarını imal etmiş.

Yusuf Koç, fenni arı kovanı, döner pulluk gibi alet ve eşyaların yanında yörede bilinmeyen bazı sebze ve meyve türlerini de köye götürerek yayılmasını sağlamış.

Yusuf Koç (© HA)

Sonraki kuşaklarda daha çok köyde okuma yazma öğretilmesindeki katkılarıyla, yani öğretmenliğiyle anılmasına karşın bu anlamıyla *Yusuf Koç* Xod'un yetiştirdiği en iyi ustalardan biridir.

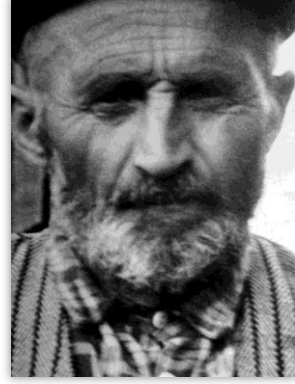
Konuştuğum birçok insan ise ilk harman makinesi ve süt makinesinin *Teyfik Kaçar* tarafından getirildiğini belirtmektedirler.

Teyfik Emi muhacirlik sırasında askermiş. Daha sonra yaralanınca terhis edilmiş ve akrabalarının peşinden gitmiş. Öğrendiklerinin temeli

de bu zamana dayanmaktadır.³

Doğu Anadolu'da yetiştirilen hayvanların ıslahı amacıyla, 1936 yılında döneminin ilk inekhanelerinden biri Göle'de kurulmuş. Uzun süre bu tesisin yapımında çalışan *Teyfik Emi* de süt makinesini orada görüp köye getirmiş.

Hem *Yusuf Koç* hem de *Teyfik Kaçar* konusunda aktarılan bilgiler mantıklı görünmektedir. Bu anlamda ilgili aletleri ve makineleri hangisinin daha önce getirdiği biraz muallak kalmaktadır. Ancak her durumda ikisinin de bu anlamda Xodlular açısından önemi büyüktür. Belki bundan dolayı ikisine de belirli misyonlar yüklenerek minnet borcu ödenmeye çalışılmaktadır.

Teyfik Kaçar (© MeK)

Sonuçta Xod'un, çevresindeki birçok yerleşim yerinden önce böylesi araç gereçleri kullanmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Her ne kadar böylesine bir vadiye sıkışmış bir yaşamdan söz edilse bile yine de Xodluların dünyayla bağlarının kopmadığı ve olanaklar dahilinde kendilerini geliştirmeye çalıştıkları yorumu yapılabilir.

³ O döneme ilişkin bazı bilgiler için bkz.: *Bekir Karadeniz-Vadideki Çocuklar, Karameki Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2017.*